

Što sve istražujemo: priprema niza izložbi o *kumpanijama* na otoku Korčuli u Gradskom muzeju Korčula

TUN PRISTANI, KAPITANE!

- U radu se prikazuju recentna istraživanja za niz tematskih izložbi u Gradskom muzeju Korčula o otočnim *kumpanijama*, zaštićenom nematerijalnom kulturnom dobru Republike Hrvatske, materijalni i nematerijalni izvori na kojima su izložbe temeljene, kao i uočene promjene današnjih izvedbenih praksi. Istraživanje je potaknuto održavanjem 28. simpozija Međunarodnog vijeća za tradicijsku glazbu (ICTM), Studijske skupine za etnokoreologiju tijekom srpnja 2014. godine u Korčuli. Donosi se kratak prikaz dosadašnjih domaćih istraživača, od najranijih objavljenih tekstova s kraja 19. stoljeća te "ponovo otkrivene" veze, kontakti i posjeti prvih stranih istraživača koji su u prvim desetljećima 20. stoljeća pohodili otok Korčulu kako bi uživo vidjeli izvedbe ove jedinstvene pojavnosti. Unatoč uočenim promjenama izvedbenih praksi, čini se kako su upravo svojim prilagodbama suvremenom kontekstu, a *kumpanije* otoka Korčule pronašle novi način života, o čemu svjedoče i sve brojnije godišnje izvedbe.

Ključne riječi: Gradski muzej Korčula
kumpanija, muzejska izložba, Korčula

Niz izložbi priređenih u Gradskom muzeju Korčula kojima se nastoji istražiti, prikupiti, dokumentirati i predstaviti *kumpanije* otoka Korčule, zaštićeno nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske, potaknut je održavanjem 28. simpozija Međunarodnog vijeća za tradicijsku glazbu (ICTM), Studijske skupine za etnokoreologiju tijekom srpnja 2014. godine u Korčuli. Namjera je bila sudionicima svjetskoga kongresa prikazati

općenito manje poznati fenomen *kumpanija*, koje u odnosu na *morešku*,¹ dominantno prepoznatljiv ples s mačevima iz grada Korčule, nisu do tada bile muzeološki prikazane. Prva u nizu izložbi 2014. godine bila je *Kumpanjija iz Pupnata na otoku Korčuli*. Vrlo brzo pokazala se potreba za prikupljanjem građe na terenu, za sustavnom obradom i muzejskom prezentacijom ostalih udruženja *kumpanjola* na otoku, kao i evidentiranjem i objedinjavanjem podataka o ovoj jedinstvenoj pojavnosti na otoku Korčuli u ostalim muzejima srodnim institucijama, arhivima i institutima u Hrvatskoj, ali i u inozemstvu. Od posebne važnosti su razgovori s izvođačima, aktivnima, ali i onima koji su *kumpaniju* *batili* u svojoj mladosti. Naime, još uvijek živa sjećanja nositelja baštine mijenjaju se zbog prilagođavanja izvedbenih praksi, koje je opet, potaknuto prilagođavanju suvremenom načinu života u kojem se kao dominantna gospodarska aktivnost silovito nametnuo turizam.

Kumpanija, kumpanjija (prema talijanskom *compagnia*: društvo; skupina; družba) te *moštra* (prema talijanskom *mostrare*: prikazati, učiniti vidljivim), naziv je za društvo s vojnim obilježjima isključivo muških članova starih seoskih zajednica na otoku Korčuli: u Blatu, Čari, Smokvici, Pupnata i Žrnovu, a od druge polovine 19. stoljeća i u Veloj Luci, dok u selima Račišću i Lumbardi ovaj običaj nije zabilježen.

*Na hiljadu i devet stotina
i dvadeset i sedma godina,
glas se čuje po selu govorit
kumpaniju da valja obnovit.*

*To je društvo starog običaja,
kumpanija imenom nazvana.
Već je prošlo dvadeset godina
Od tog doba već da nije bila.²*

Kumpanija se okupljala o pokladama te održavala fiktivnu ulogu seoske vlasti (*Kraj i krajeva vojska*). Središnje je događanje *ples od boja*, lančani ples s mačevima uz repetitivnu melodiju na diplama – *mišnjicama* i pratnju bubnja – *tamburla*, kojemu je u prošlosti najekspresivniji dio bilo obredno odsijecanje glave volu jednim udarcem mača. Danas, uz napuštanje većega dijela izvedbenih praksi, te zbog prilagođavanja suvremenom načinu života, nazivi *kumpanija*, *kumpanjija* i *moštra* najčešće se vezuju uz sam lančani ples s mačevima. Za sada nije potvrđeno porijeklo plesa, iako se uočavaju određene sličnosti i poveznice sa srednjoeuropskim plesovima s mačevima ili drvenim štapovima te s engleskim Morris plesovima, čije smo izvedbe imali prigode uživo vidjeti na programima Festivala viteških igara Korčule. Pretpostavka je kako se sam ples stopio s već postojećim običajnim strukturama *kumpanije* poput biranja kralja i vojvode, obrednoga opхода sela i dekapitacije vola. Zabilježene su i izvedbene prakse izvan vremenskoga

1 Na Korčuli se 2000. godine održao 21. simpozij Međunarodnoga vijeća za tradicijsku glazbu (ICTM), Studijske skupine za etnokoreologiju, a tada je u Gradskom muzeju Korčula priređena izložba o korčulanskoj *moreški*, koja je bila temelj stalnoga postava danas dostupnoga u kuli Revelin.

2 Uvodni stihovi nepoznatoga autora u članku "Pjesma od Kumpanije koja je bila u Žrnovu godine 1928." (Sardelić 2004: 187). Te godine se kumpanija u zaseoku Prvo Selo okupila posljednji put. Danas se redovito izvodi u zaseoku Postrana.

okvira poklada, koje su u prošlosti imale reprezentativne konotacije – prigodom posjeta svjetovnih i crkvenih uglednika, obilježavanja značajnih događaja i slično, no one su do polovine 20. stoljeća rijetke. Tek se tijekom druge polovine 20. stoljeća izvedbe kalendarski pomiču prema ljetnom periodu, kako bi se učinile dostupnije turističkim posjetiteljima, no ipak se nastoje vezati uz crkvene blagdane i nebeske zaštitnice i zaštitnike naselja.³ Zanimljivo je što se u korčulanskim izvedbama sačuvala izrazito velika brojnost plesnih figura, u odnosu na slične, već spomenute europske lančane plesove s mačem. Suvremena udruženja ili društva – *kumpanije* – više nemaju značenja i društvenu ulogu koju su imala u prošlosti, no u ovoj jedinstvenoj baštinskoj vrijednosti prepoznat je izuzetan potencijal kulturnoga turizma te se on nastavlja njegovati, izvoditi i prilagođavati današnjim turističkim, odnosno gospodarskim uvjetima, ali i dalje čuvajući lokalni identitet korčulanskih sela na osebujan način. Baština, u svim svojim najrazličitijim pojavnostima i značenjima, danas je u fokusu zanimanja raznih društvenih skupina, kojima je zajednička svijest o neizbježnosti gubitka slojeva, a najčešće i konteksta baštinskih fenomena, prvenstveno zbog globalizacije. Hrvatska je zemlja potpisnica UNESCO-ove *Konvencije za zaštitu i očuvanje nematerijalne kulturne baštine*.⁴ U razmišljanjima u tekstu "Etnolog u svijetu baštine: hrvatska nematerijalna kultura u dvadeset i prvom stoljeću" Tvrtko Zebec ističe kako su kulturne politike u odnosu na nematerijalnu baštinu utjecajnije na svakodnevicu nego li kulturne politike u odnosu na materijalnu baštinu te navodi kako: "Isticanje baštine usto često postaje i oruđe potvrđivanja ili korištenja političke moći na različitim razinama" (Zebec 2013: 313). Muzejska zajednica na svjetskoj razini, u duhu općega propitivanja značenja baštine, posljednja dva desetljeća stubokom propituje svoje poslanje. U izvještaju s 20. generalne konferencije ICOM-a (Međunarodnoga vijeća za muzeje) i 21. generalne skupštine ICOM-a u Seoulu 2004. godine naslovljenom "Muzeji i nematerijalne baštine", autorica Željka Kolveshi navodi kako: "Umjesto muzeja kao depoa materijalne baštine, postavljaju se zahtjevi za kompleksnijim i problemski orijentiranim mjestima u funkciji prijenosnika kulturnih vrijednosti i novih perspektiva muzeja" (Kolveshi 2004: 62). Upravo su promjene tijekom dugoga trajanja značenja, uloge i izvedbenih praksi običaja korčulanskih *kumpanija* predmet interesa izložbi u Gradskom muzeju Korčula.

PRVI OBJAVLJENI RADOVI O KORČULANSKIM KUMPAIJAMA – KRAJ 19. I POČETAK 20. STOLJEĆA

Kumpanije otoka Korčule izazvale su pozornost prvih etnologa i muzikologa krajem 19. te osobito početkom 20. stoljeća. Vrijeme je to dramatičnih, danas bismo rekli, strukturalnih društvenih promjena, koje su utjecale na sve, pa tako i na kulturne

3 U Postrani u Žrnovu izvedbe se danas vezuju uz blagdan sv. Roka 16. kolovoza, u Pupnatu uz Gospu Snježnu 5. kolovoza, u Čari za Petrov dan, 29. lipnja, u Smokvici je tradicionalno ostala vezana za Gospu Kandaloru, Sviječnicu, 2. veljače, ali se svečano izvodi i na *višju* Vele Gospe, 14. kolovoza, u Blatu se još u prvoj polovini 20. stoljeća izmjestila iz pokladnoga vremena na blagdan Sv. Vincence 28. travnja, a u Veloj Luci se izvodi za blagdan Sv. Josipa 19. ožujka.

4 Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine prihvaćena je na 32. Općoj skupštini UNESCO-a u listopadu 2003. godine, a Republika Hrvatska ratificirala ju je 2005. godine. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-HR-WORD.doc> (pristup 21. travnja 2018.).

sastavnice. Putopisci koji su pohodili Korčulu tijekom ranijih razdoblja, koliko nam je dosad poznato, nisu u svojim djelima zabilježili ovu pojavnost. Tako primjerice, obimno dvotomno djelo Sir Johna Gardnera Wilkinsona (1797. – 1875.) "Dalmatia and Montenegro: with a journey to Mostar in Herzegovina, and remarks on the Slavonic nations; the history of Dalmatia and Ragusa; the Uscocs; [etc., etc.]", objavljeno 1848. u Londonu, donosi vrlo detaljan opis grada Korčule i njegovih i danas prepoznatljivih znamenitosti te nešto skraćeni opis otoka i seoskih naselja, ali se ne spominju *kumpanije*. Zanimljivo je kako putopisac uočava i opisuje živopisne nošnje seljaka pa bismo bili skloni zaključiti kako pokazuje zanimanje za etnografskom baštinom ili folklorom. Moguće objašnjenje nespominjanja *kumpanija* u radovima ranijih putopisaca možda se nalazi u činjenici što su oni na Korčuli najčešće boravili u razdobljima povoljnima za pomorska putovanja, to jest u toplijem i manje vjetrovitom dijelu godine. Ako bi se i zadržali dovoljno dugo da osim reprezentativne gradske jezgre posjete i seoska naselja duž otoka, možemo pretpostaviti kako ih nisu zabilježili, jer ih nisu bili u prigodi ni vidjeti, budući da su se u prošlosti *kumpanije* održavale za vrijeme poklada i bile uglavnom vezane uz zimsko razdoblje.

Među prvima koji je zabilježio i objavio običaje *kumpanije* je Vid Vuletić Vukasović (1853. – 1933.). U radu pod naslovom "Narodni običaji na otoku Korčuli: I. Moreška, II: Debeli kralj", objavljenom u Vijencu br. 46., 47. i 49. 1890. godine te objedinjenom i pretisnutom 1891. u Zagrebu, "Tisak Dioničke tiskare - Izdano podporom "Matice Hrvatske", donosi vrlo detaljan opis običaja u Žrnovu, točnije žrnovskom zaseoku Prvo Selo, a spominje i pupnatsku *kumpaniju*. Uz opis obrednih običaja i plesa s mačem, donosi i prijepis takozvanoga Statuta *kumpanije* iz Žrnova s datacijom iz 1620. godine. Ovaj kodeks ponašanja, na koji se rado pozivaju sve otočke *kumpanije*, ukazuje, uz ostalo, i na društveni značaj običaja, no Vuletićev prijepis zasad nam je jedini poznati izvor. Autor navodi kako se izvornik nalazi u zadarskom arhivu, no recentna potraga za izvornikom nije dala rezultate,⁵ pa je, čini se, bar zasad zagubljen. Na izložbi u Gradskom muzeju Korčula *Kumpanije na otoku Korčuli: Moštra iz Žrnova* 2016. godine, bio je izložen cjeloviti pretisak navedenoga Vuletićeva rada, pa tako i Statuta, tako da ga se je moglo listati i čitati, što je među posjetiteljima iz Žrnova izazvalo veliku pozornost. Vid Vuletić Vukasović bio je govornik na Međunarodnom kongresu folkloru 1893. godine u Chicagu. Iako teme njegova izlaganja nisu bile ni *moreška* niti *kumpanije* otoka Korčule, značajno je njegovo sudjelovanje na ovom međunarodnom kongresu. O utjecaju Vida Vuletića Vukasovića na početke znanstvenoga pristupa i razvoj metodoloških smjernica u hrvatskoj etnologiji i folkloristici te kompleksnom odnosu s Antunom Radićem iscrpno piše Sanja Potkonjak u radu znakovitoga naslova "Vid Vuletić Vukasović i spasiteljska etnologija" (Potkonjak 2004: 111-140). U kontekstu onodobnih općeuropskih stremjenja i svijesti o potrebi prikupljanja i dokumentiranja materijalne i nematerijalne baštine, Potkonjak naglašava kako se Vuletićev istraživački i spisateljski rad uvjetno može "povezati s počecima profesionalizacije hrvatske etnologije" (Potkonjak 2004: 114).

5 Korespondencija između Gradskoga muzeja Korčula i Državnoga arhiva u Zadru, 2016., Urudžbeni zapisnik Gradskoga muzeja Korčula 58/2016.

"Mjesec dana pješke – Putopis od Korčule do Cetinja", koji je 1896. godine napisao i odmah iduće, 1897. godine. *Brzotiskom "Narodnog Lista"* u Zadru objavio Petar Kuničić (1862. – 1940.) uz slikovite opise krajobraza i naselja, bilježi i brojne običaje. O *kumpanjiji* iz Blata piše:

"Kraljica je svih blatskih običaja, tako zvana *Kumpanjija*. To je pravi bojni ples, igra na javnoj plokati u pokladnim nedjeljama, ili svečanim prigodama. Tu igra kita kršnih mladića u lijepoj staroj blatskoj nošnji, sa starinskim oružjem. Četa ima kapetana, koplonošu, barjaktara, kapulara, bubnjara i svirača. Igra sadrži oko trideset zanimljivih slika." (Kuničić 1897: 9-10). U nastavku navodi kako je "opširno na drugom mjestu opisao ovu, dosta rijetku, domaću igru, pa upozorujem na taj opis hrvatske koreografe i ljubitelje naših običaja" (Kuničić 1897: 10).

Riječ je o dotad najdetaljnijem i vrlo obimnom djelu *Kumpanjija ili ti družba: narodni bojni ples* (Kuničić 1897), koje je i danas izvanredan izvor podataka te polazišno mjesto za komparativnu analizu suvremenih izvedbenih praksi plesa, međumjesnih odnosa društava koje su *kumpanije* njegovale, kao i ukupnoga običaja.

Franko Cetinić Tale (1903. – 1987.) u "Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena" 1930. godine objavljuje rad "Kumpanjija puški viteški ples od boja". Riječ je o autoru, pravniku s diplomom doktora znanosti, koji je osobni i profesionalni život podredio *kumpanjiji*, točnije *kumpanjiji* iz Blata, koju je kao udruženje utemeljio 1927. godine.⁶ Bila je to prva formalno osnovana i organizirana *kumpanija* na otoku Korčuli, budući da su *kumpanije* prije svega neformalno organizirana muška društva ili skupine, unatoč naoko čvrstim strukturnim obilježjima. Prvih pet godina blatska kumpanjija djelovala je pod okriljem sokolskoga društva, no ograničeni brojnim stegama i pravilima koja su počela utjecati i na izvedbene prakse i ukupno značenje kumpanije, 1932. godine uspijevaju se oblikovati i registrirati kao samostalno udruženje.⁷ Ulogu sokolskoga pokreta u folklornoj baštini otoka Korčule osvijetlio je Tonko Barčot (Barčot 2015: 258). Izravne promjene nacionalnih obilježja unutar sokolskoga pokreta, od najranije osnovanoga Hrvatskoga sokola (Zagreb 1874), čije su se podružnice nadalje osnivale u prostorima hrvatskoga identiteta, pa tako i na dalmatinskim otocima (u gradu Korčuli 1905., u Blatu 1910.) pa do zabrane rada svih sokolskih društava osim jugoslavenskoga uvođenjem Šestojanuarske diktature 1929. godine utjecale su i na identitet prije osnovanih društava, koje je sokolski pokret asimilirao ili nastojao asimilirati, a slijedom toga i na izvedbene prakse. Stoga, uvažavajući "*kumpanjiji* ne samo ulogu čuvara nego i stvara-telja osjećaja pripadnosti definiranome kolektivu"⁸ razvidne su i okolnosti zbog kojih se ona nastojala otrgnuti. Pa ipak, tih je prvih pet godina, prema Barčotovu mišljenju bilo presudno za buduće samostalno djelovanje Viteškoga udruženja Kumpanjija iz Blata (usp. Barčot 2015: 259), a izravno je utjecalo i na pomicanje iz pokladnoga konteksta,

6 Izložbu u Gradskom muzeju Korčula Kumpanija iz Blata na otoku Korčuli (2017.) posjetili su članovi obitelji Franka Cetinića. Po sjećanju, prenijeli su priču kako je otac (Franko) imao dvije kćeri, a one su smatrale da imaju i treću, najstariju sestru, kojoj je otac posvećivao najveću pažnju – *kumpanjiju*.

7 Prema dopisu *Kr. Sreskom Načelstvu u Korčuli, za Kr. Bansku upravu Splitu* od 30. 3. 1932., ur. br. 19/32., Arhiv Viteškoga udruženja Kumpanija Blato.

8 Iz osobne komunikacije s prof. dr. sc. Aleksandrom Jakirom, lipanj 2018.

zatim na standardizaciju uvježbavanja plesa, vojni karakter ustroja društva te njegovo očuvanje tijekom proteklih desetljeća (usp. Barčot 2015: 262). Iznimno bogat i očuvan arhiv Viteškoga udruženja Kumpanjija Blato, koji je utemeljitelj Franko Cetinić Tale sustavno vodio od samih početaka pripreme za osnutak udruženja 1925. godine pa sve do 1964. godine, a njegovi nasljednici nastavili voditi i danas, predstavlja izvanredan izvor podataka za proučavanje suvremene povijesti otoka Korčule, ali i širega područja, pa i europskih i svjetskih zbivanja, putem odraza koji su doticali te uzročno i mijenjali lokalnu sredinu. Upravo je rad na pripremi izložbe Kumpanjija iz Blata 2017. godine u arhivu Udruženja ukazao na brojne zaboravljene, a znakovite detalje ovoga po članstvu najbrojnijega otočkog i formalno iznimno složeno organiziranoga društva, ali i svih ostalih *kumpanija* na otoku Korčuli, koje je Cetinić uvažavao kao dionike zajedničkoga bogatog nasljeđa.

Od stranih istraživača važno je spomenuti Františka Pospišila (1885. – 1957.), gotovo zaboravljenoga etnokoreologa, rođenoga u Moravskoj, danas Češkoj Republici, jednoga od najranijih istraživača plesova s mačevima u Europi, koji je na Korčuli prvi put boravio prije Prvoga svjetskog rata, 1912. godine, da bi se 1922. i 1924. godine uspio vratiti s opremom za snimanje te snimiti nijeme filmove o *moreški*, blatskoj *kumpaniji* te lastovskom pokladarskom kolu. Iscrpan prikaz o Pospišilu, utjecaju koji je prikazivanje navedenih etnoloških filmova na onovremenim svjetskim kongresima izazvalo te o njihovom otkriću i spašavanju 2003. godine u Etnografskom odjelu Muzeja Moravske u Brnu, kojemu je František Pospišil bio ravnatelj od 1920. do 1945. godine donosi Elsie Ivancich Dunin (Dunin 2005: 299-313). Isječki filma o blatskoj *kumpaniji*, s dozvolom Muzeja u Brnu, prikazani su na izložbi o *kumpaniji* iz Blata 2017., kao dio usporednih prikaza plesnih figura na poslije snimljenim filmovima.

Maud Carpeles (1885. – 1976.), engleska etnokoreologinja, boravila je na Korčuli 1936. godine, proučavajući korčulansku *morešku* i blatsku *kumpaniju* te je prisustvovala izvedbi u Blatu za blagdan sv. Vincence. U arhivu Viteškoga udruženja Kumpanjija Blato čuva se korespondencija uz fotografiju koju je Carpeles dostavila udruženju po povratku u Englesku. Elsie Ivancich Dunin, ciljano pretražujući arhiv Instituta Cecil Sharp – English Folk Dance and Song Society u Londonu u travnju 2017. godine, uspjela je upotpuniti građu o izvedbi *kumpanije* u Blatu, a na izložbi u Gradskom muzeju Korčula prikazane su fotografije izvedbe 1936. godine u čast Sv. Vincence, nebeske zaštitnice Blata, uz koju se od osnutka Udruženja 1927. godine vezuju svečane izvedbe blatske *kumpanije*.

UKRATKO O UTJECAJIMA IVANA IVANČANA NA KUMPANIJE

Nakon Drugoga svjetskog rata, Ivan Ivančan (1927. – 2006.) piše opsežan istraživački rad, svoju doktorsku disertaciju o temi: "Podrijetlo i veze korčulanskih kumpanija" (Ivančan 1967: 7) koju je obranio 1965. godine. Pod naslovom "Narodni običaji korčulanskih kumpanija", istraživanje 1967. godine objavljuje Institut za narodnu umjetnost u Zagrebu (danas Institut za etnologiju i folkloristiku). Osim temeljnoga znanstvenog etnokoreološkog istraživanja, Ivančan se posebno usredotočio na obnovu gotovo iščezloga običaja *kumpanije* u Žrnovu, koja se u zaseoku Prvo Selo posljednji put izvela

1928. godine, a u zaseoku Postrana 1937. godine. Istražuje i ostale otočke *kumpanije*, posebice blatsku, no njezina već tada gotovo četiri desetljeća ustaljena čvrsta struktura i način uvježbavanja plesa, Ivančanu su mogle pomoći razumjeti i dokumentirati fenomen, ali i onemogućiti utjecaj na promjenu i bilo koji oblik autorske intervencije u izvedbu, a za tim u Blatu nije ni bilo potrebe. Ivančanova obimna rukopisna ostavština o *kumpanijama*, kao i snimljeni filmovi, uz suglasnost Instituta za etnologiju i folkloristiku, korištena je za pripreme izložbi u Gradskom muzeju Korčula. Zorica Vitez, kao sudionica Ivančanove istraživačke skupine tijekom terenskih istraživanja na Korčuli, više od trideset godina poslije u tekstu "Obnove i lokalna značenja običaja: Kumpanije na otoku Korčuli" objavljenom 2000., nakon obnove *kumpanije* i pokušaja dekapitacije vola u Pupnatu 1997. godine, prisjeća se i okolnosti "Ivančanove obnove" *kumpanije* u Žrnovu 1966. Navodi kako "o obnovi kompleksnih običaja u njihovu autentičnom ambijentu Ivančan nije pisao, pa tako ni o obnovi žrnovske kumpanije i svojoj ulozi u njoj, kao ni o njezinim izvedbama izvan autentičnog ambijenta, primjerice na Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu" (Vitez 2000: 37), naglašavajući odgovornost u autorskim intervencijama utjecaja na tradicijske izvedbene prakse. Posebna vrijednost njezina rada ogleda se u činjenici kako je Vitez znanstvenim i profesionalnim osobnim uvidom u obnove običaja u dva susjedna sela, ali s vremenskom razdaljinom od 30 godina, mogla precizno promotriti promjene društvenih okolnosti i značenja koja *kumpanije* baštine, ali i suvremene izazove koje promjene neminovno donose. "Zamisao o obnovi povezuje idilična prisjećanja na prošlost s težnjom novoga vremena da neke vrijednosti iz prošlosti ugradi u sadašnjost" (Vitez 2000: 29).

OBLIKOVANJE IZLOŽBI

Ne može se reći kako su do sada navedeni autori svi koje su *kumpanije* otoka Korčule zainteresirale i potakle na istraživanje. No, njihov je doprinos u dokumentiranju, kao i razumijevanju ove pojavnosti nedvojben i to ne samo unutar lokalnoga konteksta. Stoga se može reći kako su njihovi radovi utjecali i na oblikovanje izložbenoga niza u Gradskom muzeju Korčula. Pojedinačno, svaka je od izložbi ukazala na posebnosti, ali i cjelovitost toga jedinstvenoga običaja. Izložbe su organizirane kronološki, pozicionirajući naselja na otoku i međusobne utjecaje koji su vidljivi i u običaju *kumpanije*. Predstavljena su, osim već spomenutih istraživača, i prva sudjelovanja na tuzemnim i inozemnim smotrama folkloru i manifestacijama, otvaranje *kumpanija* svijetu izvan lokalne zajednice, počeci turističkoga "života" *kumpanija*, turbulentno međuratno razdoblje i utjecaji pod okolnostima promjenjivih političkih silnica dvadesetoga stoljeća. Predstavljen je i fenomen iseljeničkih *kumpanija* u Južnoj Americi i Australiji, s osobitim naglaskom na iseljeničku zajednicu iz Blata. Posebno je za izložbe priređena komparativna analiza plesnih pokreta i figura od najranijih dostupnih snimaka do današnjih digitalnih zapisa. Istraživanja su, osim na već navedenim radovima prijašnjih istraživača, temeljena i na vlastitim opažanjima, bilježenjima i razgovorima na terenu s izvođačima i ostalim nositeljima običaja, poput izrađivača mačeva. Korištene su i privatne zbirke fotografija, predmeta – odjeće, mačeva, glazbenih instrumenata, kao i dostupna pisana građa u otočnim župnim uredima. U Etnografskom muzeju Split, Etnografskom muzeju u Zagre-

bu, a posebno Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu pretražila se rukopisna te audio i video građa. Nadalje, u Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo pretražili su se, osim građe izravno povezane s *kumpanijama*, i fondovi općina i mjesnih uprava, s pretpostavkom povezivanja onodobnog političkoga konteksta i izvođenja *plesa od boja*. No, najbrojniji i najkorisniji podaci nađeni su u arhivima društava koja njeguju običaj *kumpanije*, arhivi Viteškoga udruženja kumpanija Pupnat, arhivi Viteškoga udruženja kumpanija Čara, Kulturno-prosvjetnoga društva Bratska sloga – Moštra, Postrana te najopsežnijem od svih, arhivu Viteškoga udruženja kumpanija Blato.

Iskustva vlastitih terenskih istraživanja u selu Pupnat 2014. godine upozorila su na to kako je kultura sjećanja, što se *kumpanije* tiče, iako naoko osnažena izrazitim obilježjima lokalnoga i nacionalnoga identiteta, vrlo krhka i usudila bih se reći, pomalo maglovita. Primjerice, na priloženoj naslovnici kataloga spomenute izložbe fotografija je izvedbe *kumpanije* u Pupnatu iz 1949. godine. Više je pisanih izvora koji potvrđuju kako se izvedba odvijala zimi, no kazivač (Ivan Šain,⁹ r. 1938.), tada prisutan na izvedbi kao jedanaestogodišnji dječak, bio je sasvim uvjeren kako je izvedba bila ljeti, a to što se u publici vide ljudi u zimskim kaputima objašnjavao je stanjem opće neimaštine u poraću. Kao razložno objašnjenje njegovom razmišljanju nameće se okolnost pomicanja izvedbi iz zimskoga u ljetno razdoblje, odnosno prilagođavanje turizmu, pa tako i nejasna sjećanja kazivača, to više što se u Pupnatu, od svih korčulanskih sela, *kumpanija* najdulje nije izvodila (1949. - 1997.). Na drugom kraju istraživačkoga spektra, u knjizi objavljenoj u Londonu 1997. godine "Sword Dancing in Europe: A History", autor Stephen D. Corrsin nije spomenuo lančane plesove s mačem na Korčuli. Boraveći na Korčuli u travnju 2011. godine, tijekom priprema Skupine za glazbu i ples u jugoistočnoj Europi Međunarodnoga vijeća za tradicijsku glazbu (ICTM), Corrsin je održao par predavanja na temu svojih dotadašnjih istraživanja o plesovima s mačem. Elsie Ivancich Dunin bilježi kako je Corrsin tom prilikom naveo: "Prije svega, ispričavam se za moj propust – u svoju knjigu "Sword Dancing in Europe: A History" nisam uključio lančane plesove s mačem na otoku Korčuli. Neupitno, trebao sam ih uključiti. Ja se uopće ne sjećam zašto nisam. Nema sumnje kako se izvedbe dobro uklapaju u širi kontekst europskih povezanih plesova s mačem u svakom pogledu, u smislu zajednice, prigode, povijesti, izvođača i oruđa" (Dunin 2015: 510).

Istraživanja su provedena, a i provode se i dalje, imajući na umu svrhu očuvanja baštine u njezinu, još uvijek vrlo živom kontekstu izvedbi.

Nakon spomenute prve izložbe o *kumpaniji* iz Pupnata slijedile su izložbe *Kumpanija iz Čare* 2015., *Moštra iz Žrnova* 2016. godine te *Kumpanija iz Blata* 2017. godine. U tijeku je priprema izložbe o *kumpaniji* iz Smokvice, koja će se održati u kolovozu 2018. godine, a kao posljednja u nizu, 2019. godine, planirana je izložba o *kumpaniji* iz Vele Luke. Izložbe su dio programa Festivala viteških igara otoka Korčule, a terenska istraživanja i pripreme izložbi putem javnih natječaja sufinanciraju Ministarstvo kulture RH, Dubrovačko-neretvanska županija, Grad Korčula, kao i korčulanske općine. Izložbe,

9 Ivan Šain bio je živo uključen u izvedbu *kumpanije* 1949., ocu je pomagao učiniti žbare – drvenu konstrukciju u koju se umeće glava žrtvovane životinje, a i danas čuva od pradjeda naslijeđeni izvorni mač *schiavona*, a koji je uz dopuštenje vlasnika fotografiran i dokumentiran (terensko istraživanje sela Pupnat, svibanj 2014.).

a osobito svečane izvedbe *kumpanija* na katedralnom trgu u gradu Korčuli prilikom otvaranja izložbi su, prema osobnom uvidu, potakle veliku pozornost domaćih i stranih posjetitelja kao i zanimanje za ukupnom materijalnom i nematerijalnom, kulturnom i prirodnom baštinom korčulanskih sela, a kod nositelja i prenositelja ovoga kulturnog dobra izazvale pojačano prevrednovanje identifikacijskih značenja u pozitivnom smislu. Sjećanje, kao obnavljanje prošlosti u svijesti, važno je za svaku zajednicu, pri čemu se kolektivno sjećanje osobito naglašava u rekonstrukciji zajedničkoga identiteta. Povijesno izražene, a danas još uvijek u tragovima prisutne napetosti između stanovnika grada Korčule i korčulanskih sela, navedenim izložbama otvorile su prostor za bolje razumijevanje zajedničke prošlosti. Fini, inače prisutni, ali skriveni antropološki slojevi mogli su se iščitati u komunikaciji s posjetiteljima, nositeljima i prenositeljima baštine. Pritom je važno i podsjetiti na to da *kumpanije* pripadaju sloju usmene kulture te da se unutar zajednice još uvijek o njima upravo tako i spoznaje. Sve navedeno *kumpanije* čini iznimno zanimljivima u fokusu novijih etnoloških, antropoloških i historiografskih pristupa koji se bave istraživanjem kulture sjećanja i društvenih konstrukcija i rekonstrukcija identiteta. Isto tako, zanimljivo je pratiti komentare i pitanja stranih posjetitelja, posebno kad uoče poveznice s vlastitim kulturnim slojevima, primjerice korištenje dipli – *mišnjica*, kao rudimentarnoga oblika gajdi ili sličnosti s plesovima s mačem ili štapom u vlastitim lokalnim sredinama. Podršku istraživanjima, te ukupnom programu, kao suautorica izložbi pružila je Elsie Ivancich Dunin, prof. emerita s Kalifornijskoga sveučilišta u Los Angelesu (UCLA), etnologinja plesa s međunarodnim ugledom, koja je svojim profesionalnim utjecajem motivirala članove Skupine za etnokoreologiju Međunarodnoga vijeća za tradicijsku glazbu (ICTM) da upravo na otoku Korčuli održe svoje simpozije 2000. godine i 2014. godine. (Sl. 1.)

NASLOVNICE KATALOGA IZLOŽBI U GRADSKOM MUZEJU KORČULA

IZLOŽBA *KUMPANJJA* IZ PUPNATA NA OTOKU KORČULI 2014. (Sl. 2.)

Postav izložbe: Elsie Ivancich Dunin, Marija Hajdić, Sani Sardelić

Naslovna, crno-bijela fotografija kataloga prikazuje izvedbu u Pupnatu 1949. godine. Vidi se četrnaest plesača u bojnoj liniji s uzdignutim mačevima te petnaesti *kapitan*, koji se sprema izazvati izabranoga *vojnika* na izazov ukrštanja mačevima – *škermu*. Autor fotografije zasad nije poznat, a izvorna fotografija čuva se u arhivu Vuk Pupnat. S obzirom na to da je Pupnat najmanje mjesto na otoku Korčuli te da je fotografirano u vrijeme poraća, pažnju izaziva brojnost izvođača, dotjeranost nošnji i mačeva, koji su uspjeli ostati sačuvani, unatoč pretresima kuća i oduzimanja oružja pa čak i hladnoga i trofejnoga za vrijeme talijanske (1941. – 1943.) i njemačke (1943. – 1945.) okupacije. Prema terenskom istraživanju, neki od izvođača pripadali su skupini povratnika iz Australije te Sjeverne i Južne Amerike nakon Drugoga svjetskog rata pa otuda i sretna okolnost fotografiranja događaja. Izvedba se odvijala na istom mjestu na kojemu se odvija i danas.

IZLOŽBA *KUMPANJA* IZ ČARE NA OTOKU KORČULI 2015. (SL. 3.)

Autorice izložbe i postava: Elsie Ivancich Dunin, Marija Hajdić, Sani Sardelić

Naslovna, crno-bijela fotografija kataloga prikazuje izvedbu kumpanije u Čari 1. svibnja 1953. godine, prvu izvedbu nakon Drugoga svjetskog rata. Na poleđini izvornika je oznaka foto-radnje Bosnić iz Blata, a fotografija je sada u vlasništvu Želimira Lausa. Na fotografiji se može pobrojiti ukupno sedamnaest izvođača, uključujući i *kapitana*. Izabrana fotografija i ovdje prikazuje *škermu* – sraz mačevima, točnije sam njezin početak. Na kraju bojnoga niza nalazi se valjkasti oblik povećih dimenzija kojemu nismo uspjeli naći svrhu, osim scenografske. Na njemu sjedi skupina mladića, a zakvačena je i zastava te fotografija, za koju smo, uz povećanje, uspjeli pretpostaviti da predstavlja lik Josipa Broza, predsjednika FNR Jugoslavije. Za zaključiti je kako su izvedbe vrlo brzo uključile jugoslavenska komunistička obilježja, sasvim u duhu vremena. Kazivači nisu bili sasvim sigurni za mjesto izvedbe na fotografiji. Današnja nošnja u Čari vidljivo se razlikuje od one na fotografiji. Uočava se i različitost mačeva, posebno *balčaka*.

IZLOŽBA *KUMPANJE* NA OTOKU KORČULI – MOŠTRA IZ ŽRNOVA 2016. (SL. 4.)

Autori izložbe: Elsie Ivancich Dunin, Sani Sardelić, Vinko Didović

Autori postava: Darko Fritz, Sani Sardelić, Marija Hajdić

Naslovna, crno-bijela fotografija kataloga prikazuje izvedbu *moštre* u žrnovskom zaseoku Postrani 1966. godine. Autor fotografije je Ante Stanković Kralj, a izvornik se čuva u Arhivskom sabirnom centru Korčula – Lastovo. *Moštra* je izvedena 4. rujna, nakon dugotrajnih priprema i uvježbavanja uz stručnu pomoć Ivana Ivančana. Na samoj fotografiji nisu vidljiva društveno-politička obilježja kao na fotografiji iz Čare. Prikazan je ulaz vojske uzdignutima mačevima na postransku pijacu ispred crkve sv. Roka, gdje se i danas izvodi moštra. Barjaktar nosi za ovu priliku posebno izrađenu zastavu, koju smo kao muzejski predmet imali prigode prikazati i na izložbi. Kruna, ukršteni mačevi i volovska glava te godine 1620. – 1966. na zastavi ukazuju na značenja koje je zajednica obnavljajući izvedbu pridavala i prepoznavala u kumpaniji. Zanimljivo je što se na fotografiji, uz sumještane, po nekim obilježjima – odjeći, fotoaparatu, sunčanima naočalama i šeširima, mogu uočiti i prvi turisti u ovom ruralnom dijelu otoka Korčule. Izložbom se obilježilo i pedeset godina od obnove kumpanije 1966. godine.

IZLOŽBA *KUMPANJJA* IZ BLATA NA OTOKU KORČULI 2017. (SL. 5.)

Autorice izložbene koncepcije: Elsie Ivancich Dunin, Sani Sardelić

Autori izložbe: Tomislav Bačić, Tonko Barčot, Ivana Biško, Elsie Ivancich Dunin, Sani Sardelić, Fanita Šeman, Vedran Šeparović

Autori postava: Darko Fritz, Elsie Ivancich Dunin, Sani Sardelić

Naslovna, crno-bijela fotografija kataloga prikazuje svečanu godišnju izvedbu *kumpanije* u Blatu uz blagdan Svete Vincence 28. travnja 1936. godine. Na poledini izvornika navedena je Foto radnja Božić iz Korčule, a čuva se u arhivu Viteškoga udruženja Kumpanjija Blato. Iako su vidljive promjene na zgradama uokolo mjesta izvedbe, ono je i danas nepromijenjeno – *plokata* ispred župne crkve Sv. Vincence. Fotografija prikazuje ulazak vojske na trg predvođene *kapitanom* i barjaktarom (*alfirom*) te uz pratnju bubnjara (*tamburla*) i *mišnjicara*. Vidi se i iznimno velik broj gledatelja, odjevenih u građanska odijela, sa šeširima i modernim cipelama, sasvim u skladu sa statusom Blata koje se iz ruralnoga naselja razvija u urbano središte zapadnoga dijela otoka. U odnosu na današnju nošnju *kumpanjola*, nema većih vidljivih promjena, što je sasvim u skladu s formalnim odredbama udruženja u Blatu, koje i danas pokazuju nesklonost i otpor promjenama. Na zastavi na fotografiji se ne mogu sasvim jasno odrediti obilježja. Izložba o *kumpaniji* iz Blata otvorila je arhivsku "škrinju s blagom" te rasvijetlila i ponovo nam otkrila brojne zaboravljene podatke. Ujedno, obilježeno je i devedeset godina od osnutka Viteškoga udruženja Kumpanjija Blato.

ZAKLJUČAK

Kao što je navedeno, u tijeku su pripreme za izložbu o *kumpaniji* iz Smokvice, te o *kumpaniji* iz Vele Luke. Dosadašnja istraživanja ukazala su kako je, unatoč brojnim nepoznanicama o izvoru plesa, slojevitoj strukturi običaja, biranju kralja, porijeklu dekapitacije vola – pitanjima koja i nadalje ostaju otvorena, fenomen *kumpanija* na otoku Korčuli, kao bitna sastavnica otočnog identiteta, našao mogući oblik suživota baštinskih vrijednosti i suvremenih stremljenja, unatoč, ili možda baš uslijed diktata komercijalnoga obilježavanja gotovo svih kulturnih čimbenika. Nužno, uslijed komercijalizacije dolazi do koreografskih adaptacija i kraćenja izvedbi. No, u drugu ruku, turizam je i potakao oživljavanje interesa za ovu vrijednu baštinu (Sardelić 2015: 171). Tako se, barem djelomična ekonomska samoodrživost ukazuje kao izvjesni i vjerojatno jedini mogući način preživljavanja običaja. U našem nadasve globaliziranom svijetu, plesne izvedbe *kumpanija* otoka Korčule i udruženja kao nositelji i prenositelji običaja, ostaju važni nositelji lokalnog identiteta sa slojevitim značenjima. Pa iako su uočena brojna odstupanja, čak i degeneracije u izvedbenim praksama, zatim promjene unutar godišnjeg ciklusa – ljetne umjesto pokladnih zimskih, noćne umjesto dnevnih izvedbi, napuštanje ostalih, jednom vrlo značajnih segmenata poput obrednog ophoda selom, zatim pristajanje na kraćenja za potrebe turističkih snimanja i prikazivanja po narudžbi turističkih agencija, čini se kako su upravo svojim prilagodbama suvremenom kontekstu, *kumpanije* otoka Korčule pronašle novi način života, o čemu svjedoče i sve brojnije godišnje izvedbe.

LITERATURA I IZVORI:

- BARČOT, Tonko. 2015. "The Sokol movement and folk dance heritage on the island of Korčula". U *Dance, Narratives, Heritage. Dance and Narratives; Dance as Intangible and Tangible Cultural Heritage*, Dunin, Elsie Ivancich (ur.). Zagreb: Study Group on Ethnochoreology of the ICTM, Institute of Ethnology and Folklore Research, 258-263.
- CETINIĆ, Franko. 1930. "Kumpanjija puški viteški ples od boja". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* XXVII/2: 60-384.
- DUNIN, Elsie Ivancich. 2005. "Sword Dance films – Korčula and Lastovo by Franitišek Pospišil 1922-1924". *Godišnjak Grada Korčule* 10: 299-313.
- DUNIN, Elsie Ivancich. 2015. "Report – Study Group "Military Connections Meeting, Korčula, April 2011.", prijevod cjelovitoga teksta Sani Sardelić. *Godišnjak grada Korčule* 14-15: 497-525.
- KOLVESHI, Željka. 2004. "Muzeji i nematerijalna baština: 20. generalna konferencija ICOM-a i 21. generalna skupština ICOM-a, Seoul, 2004.". *Informativa Museologica* 35/3-4: 62-65.
- Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. 2003. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-HR-WORD.doc> (pristup 21. 4. 2018.)
- KUNIČIĆ, Petar. 1897. *Mjesec dana pješke – Putopis od Korčule do Cetinja*, Zadar: Brzotisak "Narodnog Lista".
- KUNIČIĆ, Petar. 1897. "Kumpanjija ili ti družba: narodni bojni ples". *Prosvjeta. List za zabavu, znanost i umjetnost*. Zagreb: A. Scholz.
- IVANČAN, Ivan. 1967. *Narodni običaji korčulanskih kumpanjija*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- POTKONJAK, Sanja. 2004. "Vid Vuletić Vukasović i spasiteljska etnologija". *Studia Ethnologica Croatica* 16: 111-140.
- SARDELIĆ, Sani. 2004. "Pjesma od Kunpanije koja je bila u Žrnovu godine 1928.". *Godišnjak grada Korčule* 9: 187-210.
- SARDELIĆ, Sani. 2015. "A poem about kunpanija (a sword dance event) in Žrnovo village 1928". U *Dance, Narratives, Heritage. Dance and Narratives; Dance as Intangible and Tangible Cultural Heritage*, Dunin, Elsie Ivancich (ur.). Zagreb: Study Group on Ethnochoreology of the ICTM; Institute of Ethnology and Folklore Research, 169-172.
- VITEZ, Zorica. 2000. "Obnove i lokalna značenja običaja: kumpanije na otoku Korčuli". *Narodna umjetnost* 37/2: 27-46.
- VUKASOVIĆ, Vid Vuletić. 1891. *Narodni običaji na otoku Korčuli*: I. Moreška, II. Debeli kralj. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare.
- ZEBEC, Tvrtko. 2013. "Etnolog u svijetu baštine: hrvatska nematerijalna kultura u dva-deset i prvom stoljeću". U *Proizvodnja baštine: Kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*, Hameršak, Marijana; Pleše, Iva; Vukušić, Ana Marija (ur.). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 313-333.
- WILKINSON, Sir John Gardener. 1848. *Dalmatia and Montenegro: with a journey to Mostar in Herzegovina, and remarks on the Slavonic nations; the history of Dalmatia and Ragusa; the Uscocs; ect, ect*, London: J. Murray.